

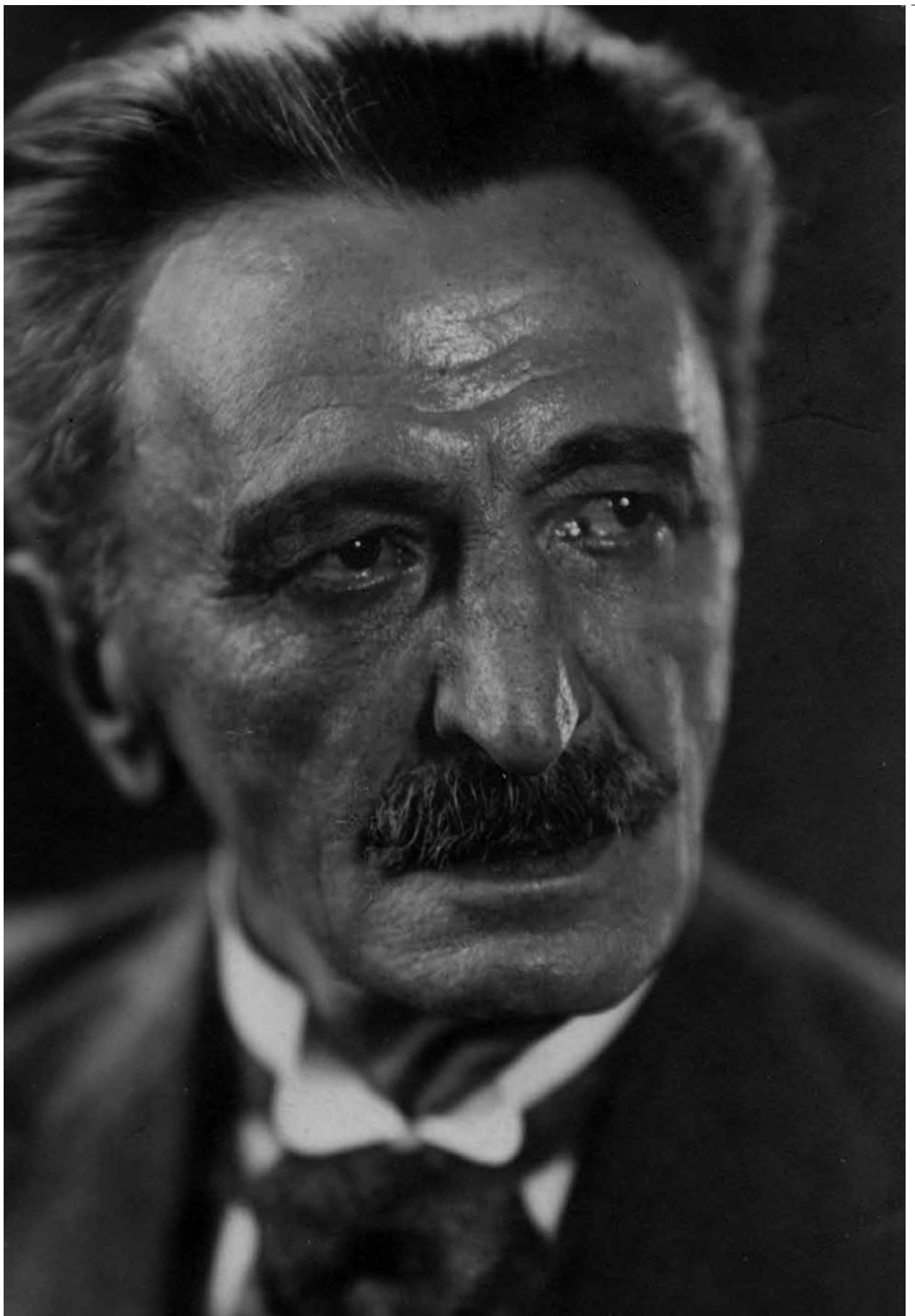

Бранислав Нушић

КОМЕДИЈЕ

Copyright © овог издања 2022, ЛАГУНА
Предговор др Александар Пејчић

Фотографија Бранислава Нушића унутар књиге Фонд Музеја позоришне
уметности Србије

Садржај

Предговор: <i>Комички свет Бранислава Ђ. Нушића</i>	
Народни посланик	
Сумњиво лице	
Протекција	
Госпођа министарка	
Мистер Долар	
Ожалошћена породица	
Др	
Покојник	
Хронологија живота и рада Бранислава Нушића	

НАРОДНИ ПОСЛАНИК

Комедија у три чина

ПРЕДГОВОР БРАНИСЛАВА НУШИЋА

ПРЕ ПЕДЕСЕТ ГОДИНА

Народној њосланика написао сам пре четрдесет и осам година. Ја сам и раније писао неке комадиће, те их или приказивао са друговима, или их, верујући у њихову вредност, чувао у своме столу, но без храбрости да их објавим; али је *Народни њосланик* први комад који сам написао са намером да га предам Народном позоришту на приказивање. Па ипак, зазорно ми је било да се у својој деветнаестој години јавим позоришној управи, и тражио сам не би ли ме ко на то охрабрио. То охрабрење ми је дошло из куће Илића, из које је тада ницао многи књижевни подстицај и многи покрет.

Песничка кућа Илић била је осамдесетих година једини књижевни клуб у престоници. Сви покушаји, и ранији и познији, да се оснује какво књижевно друштво, које би књижевнике зближило и дало јачега подстицаја књижевности, нису ни близу добацивали ономе утицају који је у том погледу имала кућа Илића. Кроз ту кућу, на којој су и дању и ноћу врата била отворена, прошло је неколико генерација књижевника; на прагу те куће сусретале су се стара романтична књижевност, која је већ изумирала, и нова, реалистична, која се место ње јављала; кроз ту кућу, једном речју, продефиловала је цела наша књижевност седамдесетих и осамдесетих година. Почевши од Матије Бана, Љубе Ненадовића, Чедо Мијатовића, Ђорђа Малетића и Јована Ђорђевића, ја сам лично у Илићевој кући сретао Владана Ђорђевића, Лазу Костића, Ђуру Јакшића, Лазу Лазаревића, Милорада Шапчанина, Змаја, Каћанскога, Ђуру Јанковића (даровитог и рано преминулог песника). Јашу Томића (тада необично популарног социјалистичког песника), Павла Марковића-Адамова, Милована Глишића. Светислава Вуловића. Владимира Јовановића, Јанка Веселиновића. Симу Матавуља, Брзака, Светолика Ранковића, Косту Арсенијевића (типograфа, социјалистичког песника). Стеву Сремца, Матоша, Домановића, Шантића, Ђоровића, Божу Кнежевића, Љубу Недића, Николу Ђорића, др Милана Савића. Илију Вукићевића, Милорада Петровића, Јована Скерлића, Милорада Митровића, и још један дуги низ мање знатних културних и националних радника.

Сусрети набројани у кући Илићевој нису могли остати без последица, и често се многи покрет тадањи и многи покушај јављају као резултат тих сусрета. Може се готово тврдити да је ово литерарно прибежиште – Илићева кућа – било средина у којој се развијао процес прелаза из романтизма у реализам; да се из те средине развила она снага која је сузбила литерарну хегемонију Новог Сада и извојевала Београду првенство, и, најзад, да је та средина, дајући у Војиславу песничкога реформатора, дала књижевности и многа друга знаменита имена.

Мене је у кућу Илића увео Војислав, с којим сам још од 1880. године друговао, пошто смо се раније већ сретали радовима у појединим листовима. У почетку се моје и Војислављево познанство сводило на обична виђења код *Дарданела*, знаменитог клуба боемскога и духовитог Београда осамдесетих година, али је, нешто затим, наше познанство постало тешње, те сам постао не само свакодневни гост већ погдекад и становник куће Илићеве.

Улазак у песничку кућу Илића за мене је тада имао нарочиту драж. У машти шеснаестогодишњег младића, та кућа ми је издалека изгледала као неки чаробни замак, или као целокупно гнездо где станује стари орао, а орлићи излећу у свет и враћају се свечери на легало. Стари Јово Илић – „таткана“, како су га звала деца, а крај њих и сви ми остали – био је тада још врло крепак старац. То је управо било доба када се са покретањем Владанове *Отаџдине* (1875) он, дотле дуго времена отргнут политиком, понова враћа песми и пева једним новим чудним и егзотичним маниром:

*Цвијет̄и ми цва̄ӣи, Цамшег-лале
Аџем ђул;
Бисер ми сјаје, Басра-кале,
Ис̄тамбул!*

Најстарији од браће Илића Милутин, када сам ја дошао у њихову кућу, није био у Београду. Био је у неком срезу београдског округа срески старешина и често је долазио, а често и губио службу, те се досељавао у Београд. Иако ваљан чиновник, Милутин је био изданак омладинског покрета на Великој школи, те се није умео довољно прилагодити времену и режиму. Стога није била нимало необична појава да се пред кућом Илићевом зауставе кочије покривене арњевима са дењковима, коритом, ногарима и столицама привезаним о шараге. То је Милутин изгубио службу, и ено где се извлачи, онако сух и кратак, испод арњева, да се насели у очевој кући док опет не добије службу.

Милутин Илић је био необично марцијална појава; препланула лица и оштрих црта, дубоких и топлих очију, високих рамена и дугих бркова. Одевен у народно одело, са пиштољима у силаву, он би личио на слику побеглу из музеја која представља орашачке устанике. Но карактером својим Милутин ниуколико није одговарао таквој спољашности. Он је био особито благ и питом, топао у односима и врло духовит. Милутин је имао еминентан дар за хумор и сатиру, што је у објављеним радовима довољно и нагласио. Што тај дар није развио до

оних размера до којих је могао, два су узрока. Први је: класичарска атмосфера Илићеве куће, у којој се та врста књижевности осећала као дивљи цвет у леји питомих и племенитих ружа, а други је узрок био његов брак. Најстарији Илић имао је иначе један супружански врло срећан брак, али његова супруга исувише је тежила, и успевала у томе, да га издвоји из средине у којој се једино могао његов таленат развијати, исувише је хтела да га начини „домаћином“, издвајајући га из оне средине која је имала један лежеран поглед на све врлине набројане у читанци за први разред основне школе. Ја мислим да су то околности које су омеле Милутина да се јаче изрази у књижевности.

Драгутин Илић, први по Милутину, био је тада већ заогрнут једним вишим ореолом. Поета који се још са Велике школе – где носи покрет листа *Подбраћимсџива* (1884) – пробија са својим друговима Николом Борићем и Владимиром Јовановићем нагло у књижевност, и расипа своје радове кроз ступце свих литерарних листова у Српству, он убрзо ступа и на позорницу, што је за тадању, позоришној уметности врло наклоњену омладину, имало нарочиту драж. Драгутин не само да се одаје драми већ постаје најзначајнији представник онога живог покрета осамдесетих година који обећава да нам донесе обнову националне драме.

Драгутин Илић је у ствари био представник куће Илића, и „таткана“, који је имао пуно нежних осећања за Војислава, једино би са Драгутином разговарао и о политичким и о литерарним и о породичним пословима. Али, иако њен представник, Драгутин ипак није увек и довољно припадао кући, заузет сем поезије још и свима другим јавним покретима, политичким, националним и културним. И мада од свих Илића преживљује најдурнији живот, ипак је он најплоднији, највише пише, бави се свима врстама поезије (песма: лирска и епска, роман, прича, драма); расипа снагу и на филозофске и политичке проблеме, а троши се и у дневној штампи полемишући и пишући политичке чланке.

Увек марцијалан, са калабреским шеширом и рашчешљаном брадом, неизмењене спољашности и држања све до старости, он је нама младима, кад смо долазили у кућу Илића, нарочито импоновао. Отуда је на мене и имао утицаја савет који ми је он негда дао: да напустим песму (ја сам се у почетку свога књижевног рада, као сви, најпре и најрадије бавио писањем песама) и да се одам писању комедије.

Војислав, трећи Илић, био је тада, када сам га ја први пут познао, младо и голобрадо момче, које су тада у кући одмила звали „Ђела“ због врло ретке косе у детињству. Он је певушио додуше, али још без онога замаха којим ће, мало доцније, привући на себе пажњу свега литерарног света. Војислав је у кући сматран и пажен као мезимац јер је његов млађи брат Жарко био врста одметника који се здружио са Палилулчићима, ишао са њима у оне знамените битке београдске дечурлије, одлазио у лов на сенице и штиглице, заметао по периферијским рогљевима битке, и уопште обећавао да не припада кући Илића, којој се тек доцније вратио и здружио са браћом, када се у њему јавља један од најдуховитијих усмених приповедача нашега доба. Да није тако страћио детињство, што му је

и одузело вољу да се бави пером, да се раније приљубио браћи и оној средини око њих, у Жарку би наша књижевност имала једнога великога приповедача и најизразитијега представника реалистичке приче.

Но Војислав је приграбио Жарков положај мезимца и уживао све симпатије и нежност родитеља и куће још и стога што је био слабуњав, увек блед, упалих очију и неразвијених груди. Жарко, који је можда гдекад био и љубоморан на Војислава, често га је исмевао што пише песме. У тим приликама би му увек цитирао његову прву песму, коју је Војислав као дете од дванаест година, ђак првог разреда гимназије, написао, и коју су сви, сем Жарка, заборавили. Ја сам поједине делове те детиње песме упамтио, благодарећи само томе што их је Жарко врло често понављао пркосећи Војиславу, кога је то једило. У тој првој песми Војислав исмева своју браћу Милутина, Драгутина и Жарка када су пошли у Топчидер да набаве за баште расаде. Путују њих тројица – вели Војислав у песми – и кад су дошли до насред шуме, најстарији брат, који се дотле јуначио и храбрио, осети силан страх:

*А кад здриса чело знојно,
Рече њага Шојдин* војно.
– Ала браћо, ала грузи,
Дубоки су ови лузи,
Страхотија је њима ићи,
Јер нас може курјак сћићи!*

На то други брат одговара:

*Какав курјак, ха, бојами,
Свој крвавој, на ножу ми
Пушила д' му с' зверска крв!*

*Чујше, јоре, чујше, лузи,
Почујше ме, верни грузи,
Посћануће курјак сћрв!*

*Трећи јунак, мнојо мањи**
Мнојо сувљи, мнојо њањи.
Ал, носина ијак дуја,
Нагмашује оба груја...*

Овај трећи предлаже да се врате, али најстарији – јуначина – неће, већ их храбри. Курјак, међутим, слушао цео тај разговор, па се одједном појави, а

* Милутинов надимак у породици.

** Трећи брат, Жарко.

„јуначина“ нада први у бекство. Све се свршава стихом како се курјак слатко смејао својој шали:

*А курјак је тада сјао,
Па се слајко насмејао.*

Доцније, када би му, уз чашу вина, Жарко цитирао ове стихове, Војислав се и сам слатко смејао.

Војислав је био необично симпатична појава и у животу ван куће, те је уживао љубав и био, такорећи, мезимац тадањег друштва. Увек закопчана капута, са једном руком у џепу од панталона и цигаретом у другој руци, Војислав је ходио одмерено, мало уздигнуте главе и увек замишљена погледа. Било је нечега врло отменог у његовој појави. Опходио се са људима необично љубазно и према свакоме је био срдчан, искрен и поверљив. Материјалне невоље, које су га стално гониле, подносио је са безбрижном равнодушношћу, и био је кадар и усред највеће невоље писати са толико исто надахнућа и душевне снаге као што би то и при најбољем расположењу чинио. Многа је његова добра песма баш у таквим часовима невоље писана.

Војислав не само што је имао много сликарскога елемента у поезији већ је имао и сликарских манира при самом писању. Много смо времена пробавили заједно, а последње године његова живота, које смо опет провели заједно у Приштини, били смо готово и под једним кровом. *Амора на селу* писао је тада преда мном, у моме присуству, и сећам га се добро на самоме раду. Пред њим су били чисти, бели листови хартије, и он је по њима, читким словима, писао са задовољством, лако, без натезања. Стих му је текао из пера као да га је унапред смислио, и једва би се погдекад задржао, поново прочитао исписани ред, замислио се, тргао дим из цигарете, па се опет вратио исписаноме стиху, пребрисао реч и заменио је срећнијом, јачом, погоднијом. Личио ми је тада на сликара који лако прелети преко платна кичицом, измиче, застаје и опет се враћа да појача, да боље осенчи поједина места. Тако је он увек пажљиво радио, па чак и онда када је у кафани, на прљавом парчету хартије, можда и на полеђини јеловника, писао стихове каквоме уреднику дечјега или шаљивога листа, који је ту за столом чекао са хонораром од пет или десет динара у џепу.

Између мене и Војислава било је толико поверљивих, толико интимних односа да је управо сасвим природно што сам се ја њему обратио и поверио да сам написао једну шаљиву игру, и њему оставио да организује форум пред којим бих ствар прочитао. И Војислав је нашао да би тај форум најбоље био састављен из Милутина Илића, Владимира Јовановића, који је тада већ важио као признати сатиричар, и Косте Арсенијевића, типографа, социјалистичкога песника. Било је то с јесени 1883. године када сам, пред означенима и у присуству Војислављевом (Драгутин није био у Београду), читао једно слеподне *Народној њосланика* тамо у дубини Илићеве баште, под великим орахом. И Милутин и Влада су ме охрабрили, а социјалиста-поета Арсенијевић чак је био и одушевљен.

Иако довољно охрабрен, ја нисам смео лично да поднесем рукопис Милораду Шапчанину, дојећи се, кад станем голобрад дечко у деветнаестој години преда њ, оличенога бирократу, да ћу унапред изазвати његово неповерење према делу. Предао сам рукопис посредно, преко једног глумца, мога пријатеља.

Ваља ми овде поменути да је мој рукопис, коме је био наслов *Народни йосланик*, а сиже исмевање политичке борбе, избора и посланика владине странке, пао на управнички сто баш у тренутку када су политичке страсти у нас достигле биле кулминацију, изражену у једној револуцији која се баш у то доба крваво угушивала у Источној Србији. И док је такав рукопис, у тако незгодном часу, лежао на управничком столу, за тим столом је седео човек који је био оличење лојалности и диготни поклоник постојећем реду и режиму. Под таквим околностима, комад који је за то доба представљао праву револуцију, имао би отићи у архиву и непрегледан. Има се само једној околности благодарити што је он ипак дат рецензентима на оцену. Развила се била у то доба у јавности оштра кампања противу управе позоришта што изворну драму не само не подржава већ је и потискује. Шапчанин, који је као мало ко водио рачуна о јавној речи, хтео је, дакле, да пред нападима буде обезбеђен и покривен стручним рецензијама, и тако мој комад доспе у руке Милована Глишића и Лазе Лазаревића да о њему реферишу. И у одбору и у позоришним круговима завладала је извесна радозналост о комаду који се јавља у доба апсолутистичке владавине романтике на позорници, те већ тим самим представља револуционарну, а с обзиром на политичке прилике у земљи, готово и нихилистичку појаву.

Благоје Недић, зет Лазе Лазаревића, тадањи учитељ, а касније и сам писац једнога комада (*На низдргици*), причао ми је тада – а и сада још препричава – о једној вечери код Лазе Лазаревића на којој су били Шапчанин, Љуба Ковачевић и Владан Ђорђевић, тадањи позоришни одборници. Владан је тада о вечери радознало питао Лазу Лазаревића:

- Прочита ли, Лазо, онога *Посланика*?
- Прочитао сам.
- Па шта велиш?
- Добар домаћи пасуљ, али без запршке! – одговори Лазаревић.
- Море, ако је само добро скуван и ако се да сварити – одговорио је Владан – лако ћемо му додати мало запршке.

Рецензенти су, разуме се, морали дати и писмени суд. Тај суд написали су и Лазаревић и Глишић на спољном омоту, табаку на коме је био наслов комада, а који је служио као корица. Изгледа да је Глишић први читао јер он први испишује мишљење, а Лазаревић испод њега. Глишићево је мишљење из неколико речи и гласи: „Добро, погдешто скратити и ублажити, а исправити језик.“ То је све. Лазаревић је једва мало опширнији; његова оцена гласи: „Почетнички и младићки посао, али заслужује сву пажњу. Са нешто коректуре и прераде, ваљана принова оригиналној драми. Обраћам пажњу управи да са пуно обзира прихвати младога писца који обећава будућег комедиографа.“

На основу ових мишљења, ја сам одиста стекао „пуно обзира“ Шапчанинових, али не и приказ комада. Шапчанин је тада водио са мном дуге родитељске разговоре, пуне савета, пуне поука. Захтевао је од мене да много штошта ублажујем, поправљам, па и изостављам! Кад год сам му однео рукопис понова, он ми га је враћао са новим саветима. Најзад, кад се већ није имало где и како, Шапчанин ми изјави да је комад дефинитивно примљен на репертоар, али да морам бити стрпљив јер „моменталне“ политичке прилике не дозвољавају да се одмах и прикаже. Те „моменталне“ политичке прилике, међутим, трајале су годинама – као што у нас уопште све „моменталне“ невоље годинама трају. Мој *Посланик*, иако је на корицама носио повољно мишљење рецензената, иако је био већ увршћен у репертоар, имао је да пође на нову оцену и нов реферат. Милорад Шапчанин упутио га је под поверљивом нумером министарству полиције, с молбом за мишљење „како би се од стране тога министарства тумачио приказ оваквог једног комада на државној позорници, и не налази ли то министарство да у комаду има елемената који би евентуално могли послужити као провокација, или бар као повод за разнолике противдржавне манифестације“.

И – кад је једном мој рукопис пао у шаке државној администрацији и доспео као прилог уз акта – онда већ можете замислити даљу судбину његову. Добио је најпре на корицама, на којима је било исписано мишљење Лазе Лазаревића и Милована Глишића, нумеру министарства полиције, а затим је почео да шета из канцеларије у канцеларију, од надлежног до ненадлежног, и од ненадлежног до надлежног, у друштву са актима о злочинцима, о чиновничким кривицама, о политичким прогонима, и пограничној безбедности. У регистру је досије који се односио на мој предмет добио рубрику: „Нушић: види Народни посланик“, а рукопис је доспевао час у архиву, а час се завлачио у фиоке појединих чиновника да ту почива као у гробници.

Што тај рукопис није једнога дана кренуо у провинцију, у какав округ можда, или што није, удружен са каквим другим предметом, отишао у Управу фондова, па да се отуда враћа као „ненадлежно“ упућен, има се благодарити једино срећној случајности што је једнога дана доспео у руке књижевнику-полицајцу Таси Миленковићу, који га је истргао из канџи државне администрације и вратио га позоришту.

А док је мој *Народни ѿсланик* путовао из канцеларије у канцеларију или се башкарио по полицијским фиокама, догле је време нагло одмицало, године пролазиле, живот се мењао. Кампања противу Шапчанина, што не принавља оригинални репертоар, не само да није престајала већ је све више расла. Разуме се да у тој кампањи ни ми млади а безнадежни писци нисмо били само невини читаоци.

Када је та кампања узела била већ широке размере и прешла у отворено негодовање, Шапчанин је осетио потребу да се јавно оправда. Тога ради приреди он јавну седницу позоришнога одбора 27. марта 1888. године, на самој позорници, пред публиком. На тој седници у уводноме говору он се правда, и у том правдању врло је интересантан и карактеристичан пасус који се односи на мој комад, који

већ годинама важи као примљен, али се никако не игра. – „*Народни њосланик* од Б. Нушића“, вели Шапчанин у своме говору „прошао је кроз две пургаторије, па и у овој трећој редакцији, коју је писац усвојио, упућен је на чекање јер су се, међутим, догађали избори посланика, са разним епизодама које су дале повода многој препирци у штампи. И тим самим постао је *Народни њосланик* немогућан. У комаду долази много штошта што вређа и посланике и чланове владе. Народни посланик, главно лице у комаду, приказан је као блесан. Би ли то годило посланицима који су, исто тако као и овај, трговци, занатлије и сељаци? И кад тај посланик говори: да ће он у скупштини говорити како му кажу министри у Београду (‘министри ће њега научити’), да ли то онда може примити позорница која је под врховном управом владином? Која влада, који мудри државници могу ово дозволити у заводу што виси о њиховој врховној бризи?“

Шапчанин ме је пре овакве своје јавне беседе звао и понудио ми да напишем какав други комад, који би био погоднији и који би се могао приказивати, док би *Народни њосланик*, међутим, чекао згодније прилике. Ја сам га послушао и написао сам – *Сумњиво лице*.

После Шапчанинове беседе, мене су осудили на две године затвора због једне политичке песме, те је и та околност осудила уједно и *Народној њосланика* на све дуже, на једно бескрајно чекање. Из затвора сам донео *Проекцију*, те је једва успела да буде приказана, а *Посланик* и *Сумњиво лице* имали су и даљу, сваки своју, дугу и занимљиву историју.